

Artiklikogumik

Tallinna Linnaarhiivi ajaloost

Ex archivo civitatis. Tallinna Linnaarhiivi ajaloost.
Tallinna Linnaarhiivi toimetised nr. 12.
Koostaja Lea Kõiv. Tallinn 2008, 216 lk.

Tallinna Linnaarhiiv tähistas oma asutamise 125. aastapäeva Eesti vanima arhiivi väärikselt: toimus saksakeelne (ja mis seal salata, ka saksameelne) teaduslik konverents, mida juba Tuna veergudelgi valgustatud; järgnes pidulik vastuvõtt Tallinna raekojas, kus arhiiv on oma alguse saanud; järgmisel päeval toimus veel meeolukas bussiringsõit mööda neid Harjumaa mõisaid ja kirikuid, kus Tallinna Linnaarhiivi kogud sõja ajal varjul olid. Kõik see on saanud juba omakorda ajalooks. Arhiivi juubeli puhul üllitatud artiklikogumikku on olnud aga ikka ja jälle põhjust kätte võtta, sest ega arhiiviloolist väga sageli ei ilmugi.

Linnaarhiivi toimetiste sarjas 12. numbrina¹ ilmunud „Ex archivo civitatis. Tallinna Linnaarhiivi ajaloost” on kindlasti oluline samm Eesti vanima ja väärikaima arhiivi ajaloo uurimisel. Selles käsitletav ulatub arhiivihoidlas leiduvate 13. sajandist pärinevate ürikute analüüsist kuni kaasaegsete mälestustel põhineva lähiminevikuni. Enamik artiklite autoreid on Tallinna Linnaarhiivi töötajad, kes kõik esindatud lausa kahe artikliga: Tiina Kala vaatleb avaartiklis Lübecki õigust Tallinna keskaegses õiguspraktikas ja seejärel Friedrich Georg von Bunge editeerimistööd Tallinna raearhiivis; Juhan Kreem käsitleb Tallinna raearhiivi kasutamist 16. sajandil, seejärel linnaarhiivi kasutamist välisuurijate poolt Nõukogude okupatsiooniaastatel; Lea Kõiv vaatleb linnaarhiivi aastatel 1939–1941 ja sellele järgnevas artiklis aastatel 1941–1944. Linnaarhiivi endine juhataja ja praegune Toronto Ülikooli eesti õpetooli professor Jüri Kivimäe on talle omaselt väga põhjalikult ette võtnud Tallinna esimese linnaarhiivari Theodor Schiemanni, kelle silmapaistev isik sellist põhjalikkust ka igati väärib. Pärast viimast sõda esimese välismaise ajaloolasena 1960. aasta suvel Tallinna ja Harju Maakonna Arhiivi külastanud Soome ajaloolane Jorma Ahvenainen

meenutab kõrvaltvaataja pilguga raudse eesriide tagant toleaegeid arhiiviolusid ja arhivaare, kellega ta kokku puutus.

Artiklikogumikku on haaratud linna arhiivi formeerumine sajandite jooksul, samuti linnaarhiiv väljakujunenud ning pidevalt tegutsenud institutsioonina rohkem kui sajandi vältel. Kui järjepidevalt Tallinna linnavalitsuse aastaaruannetes trükis ilmunud põhjalikud linnaarhiivi tegevuse ülevaated ja mõned artiklid kõrvale jätta, siis avaldati esimene ülevaatlik kokkuvõte Tallinna Linnaarhiivist 50. asutamise aastapäevaks pealkirjaga „Viiskümmend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linnaarhiivis / Fünfzig Jahre wissenschaftlicher Arbeit im Revaler Stadtarchiv” (Tallinn, 1933, 75 lk.) Selles on paralleelselt eesti ja saksa keeles ilmunud artiklid, mille autoriteks linnaarhiivaar Otto Greiffenhagen („Jooni Tallinna Linnaarhiivi ajaloost / Zur Geschichte des Revaler Stadtarchivs”) ja arhiivi uuema osakonna juhataja magister Rudolf Kenkman *alias* Kenkmaa („Tallinna Linnaarhiivi uuema osakonna tekkimine ja senine tegevus / Die Entstehung und bisherige Tätigkeit der neuen Abteilung des Revaler Stadtarchivs”), lisaks Tallinna Linnaarhiivi väljaannete nimekiri ja tabel aastatel 1924–1932 arhiivi külastajatest arvuliselt riikide kaupa.

Kui 1958. aastal möödus arhiivi asutamisest 75 aastat, siis sel puhul ilmus 13. oktoobri Õhtulehes Rudolf Kenkmaa artikkel „Tallinna Linnaarhiiv 75-aastane”. Järgneva, 80 aasta juubeli puhul kirjutas Enn Marandi 1963. aasta 16. oktoobril ilmunud Õhtulehes artikli „80 aastat linnaarhiivi”. 90. aastapäeva peeti juba suurejoonelisemalt: lisaks Õhtulehe artiklile „Linna riiklik arhiiv 90-aastane”, mis ilmus 13. oktoobril 1973 direktor Edda Vendla kirjutatuna, toimus 12. oktoobril linnaarhiivi uues hoones Tolli t. 8 teaduskonverents. Eesti arhivaaride kõrval oli juubeliüritusel külalisi veel Lätist, Leedust ja Moskvast. Konverentsi materjalid ilmusid ametkondlikuks kasutamiseks mõeldud rotaprintväljaandes „Eesti NSV arhiivid” pealkirjaga „Tallinna Linna Riikliku Arhiivi 90. aastapäevale pühendatud juubelikonverentsi materjalid” (Tallinn, 1974, trükiarv 400, 86 lk.). Selles on eestikeelsed artiklid venekeelsete resümeeedega: Edda Vendla „Tallinna Linna Riiklik Arhiiv 90-aastane”; Alli Piirsalu „Teaduslikust uurimis- ja meetoodilisest tööst riiklikus arhiivis”; Helvi Treier „Tallinna Linna Riikliku Arhiivi dokumentide ja raamatute näitused”; Astrid Teder „Tallinna linna ajalugu

¹ Aastatel 1923–1939 ilmusid linnaarhiivi väljaanded I–IX, toimetisi hakati välja andma 1996. aastast number ühest alates.

käsitlevaid dokumentaalseid materjale ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarihiivis"; Vello Naaber „Materjalid Tallinna vanemast ajaloo (kuni XVIII saj. lõpuni) Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarihiivis"; Raul Juursoo „Tallinna tramm aastail 1888–1913” ja Georg Leets „Hannibal Eestimaal”.

Tallinna Linnaarhiivi 100. sünnipäevaks anti 1983. aastal välja oma aja kohta küllaltki heatasemeline fotoalbum „Tallinna Riiklik Keskarihiiv / Tsentralnõi Tallinskii gosudarstvennõi arhiv / Tallinner Staatliches Zentralarchiv 1883–1983” (koostaja Kaja Altof, Eesti Raamat, Tallinn, 1983, 69 lk.). Kasinas tekstis linnaarhiivi ajaloo esinesid lüngad, mis olid muidugi tingitud ajastu vaimust: ebasoovitavad isikud, nagu Paul Johansen, tuli linnaarhiivi ajaloo vältajaks, baltisakslasi pidi nimetama reaktsioonilisteks ja mahuliselt tuli käsitleda kõige rohkem nõukogude võimu viljastavat mõju arhiivi tegevusele. Värvitrukkis kleebitel tutvustatakse 33 huvitavat näidist Tallinna Linnaarhiivi kogudest, mis on asjalikult anoteeritud. Lõpus on põhjalik kirjanduse loetelu nii Tallinna Linnaarhiivi kohta kui ka linnaarhiivi dokumentide publikatsioonidest ja uurimustest. Tallinna Linnaarhiivi 100 aasta juubeli puhul toimus ka pidulik teaduskonverents ja Rae muuseumis eksponeeriti huvitavaid dokumente linnaarhiivi kogudest. Juubelpidustustest võtsid osa mitmete Nõukogude liiduvabariikide arhivistide delegatsioonid, kuid ma ei mäleta, et oleks olnud osalemas külalisi väljastpoolt N. Liidu piire, võib-olla neid aga lihtsalt hoiti meie inimestest isoleerituna.

Käesolev artiklilugumik, nagu ka mõni eelnev linnaarhiivi toimetistest, on Eesti vanima arhiivi ajaloo olulisel nüansil süvitsi käsitlenud ja teinud selle äärmiselt keerulise ja huvitava saatusega institutsiooni ning linnaarhiiviga seotud isikute loo tänasele huvilisele kätte- ja arusaadavaks nii kodu- kui ka välismaal – raamatu lõpus on artiklite saksakeelsed resümeed. Ilmselt on aeg niikaugel, et mõneks järgmiseks juubeliks, kas siis vähem või rohkem ümmarguseks, võib Tallinna Linnaarhiiv kokku panna juba oma tervikliku ja ühtlaselt healt tasemel ajaloo, olgu selleks siis monograafia või autorite kollektiivne töö. Teine arhiiv, kus samasuguse sammuga võidakse hakkama saada, on muidugi Riigi Keskarihiiv / Ajalooarhiiv. Selle arhiiviasutuse ajalugu on küll mõned aastakümned lühem, seega on neil eelis oma käsikiri enne valmis saada.

Jäädes põnevusega uusi arhiivialaloolisi publikatsioone ootama,

Peep Pillak

Eesti Ajaloomuuseum lähiajaloo radadel

Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest. Eesti Ajaloomuuseumi teaduskonverentsi materjale. Koostanud ja toimetanud Olev Liivik, Hiljar Tammela. Eesti Ajaloomuuseum. Varia historica IV, Tallinn, 2010. 152 lk.

Aeg-ajalt kostab häält, et lähiajaloo uurimine piirdub üksikute kitsaste valdkondadega. Noori ei tule peale, puudub huvi Nõukogude perioodi vastu.¹ Ent tegemist pole mitte üksnes huvipuuduse, vaid ka keelebarjääriga. Sedalaadi arhiiviaines on valdavalt venekeelne. Domineerivaks on represseeritute mälestused, nende kannatuste kirjeldused. Need aga ei võimalda jõuda kõikehõlmavate käsitlusteni.

Selle aasta algul ilmus trükist nooremate ajaloolaste Olev Liiviku (34) ja Hiljar Tammela (27) koostatud ja toimetatud Eesti Ajaloomuuseumi teaduskonverentsi publikatsioon „Uuemaid aspekte märtsiküüditamise uurimisest”. Konverentsi ülevaatega on võimalik tutvuda mulluses ajalookultuuri ajakirjas Tuna.² Viidetega varustatud ja ettekandjate uurimustel baseeruv täiendatud väljaanne on igati soliidne teaduspublikatsioon. Ent seal esineb ka mõningaid puudusi, millela oleks see raamat veelgi kaalukam.

Sissejuhatuses viitavad kogumiku koostajad märtsiküüditamise käsitlemisele ja leiavad, osundades 1949. aasta küüditamise 40. aastapäevale, et toona kõikus küüditamise ohvrite arv teadustöodes 20 000-st 60 000-ni. Räägiti, kirjutati ja vaieldi peaaesjalikult küüditatute üldarvu üle. Nii see põhimõtteliselt oligi, ent lugejale ei anta teada, kust need vaidlused võrsusid, mis olid nende vaidluste tagamaad ja telgitagused. Tegelikult kirjutati ja räägiti neist arvandmeist märksa varem. Juba 1970. aastal valmis Ervin Kivimaa (1922–1992) dis-

¹ Siinkohal pean silmas vestlusi mitmete „Memento” liikmetega.

² V. Ohmann. Teaduskonverents 1949. a. märtsiküüditamise teemal Eesti Ajaloomuuseumis. – Tuna 2009, nr. 2, lk. 145–147.